

Internacionalizace slovní zásoby v české sportovní terminologii z diachronního a synchronního hlediska

Gabriela Entlová

Abstract: The present paper focuses on the contemporary state of Czech sports terminology in the Czech language from the diachronic and synchronic points of view. It outlines how the currently used borrowings function in the Czech sports vernacular and their level of adaptation to the Czech orthographic, phonological and morphological systems to show how these lexical items are being adapted to the Czech language on different levels and from different source languages. For precise exemplification, the vocabulary under investigation was collected from the author's dissertation as well as from other sources, e.g. print journalistic papers and on-line websites. To support the topic, the introductory passages include some general notes on borrowings and Anglicisms in Czech, as well as on history of sport.

Key words: adaptation, Anglicism, borrowing, diachronic, loanword, morphological, phonological, orthographic, sport, synchronic, terminology, vernacular

Úvod

Problematika výpůjček, zejména pak výpůjček z angličtiny, které se běžně používají v českých odborných terminologiích (např. odborný jazyk různých zájmových skupin jakými jsou kupříkladu studenti, vojáci, ekonomové, politici, sportovci, filatelisté atp.) a potažmo ve slanzích jakožto nespisovných projevech profesionální mluvy, je stále poměrně hodně diskutované téma. Cílem tohoto článku, který se zaměřuje na terminologii sportovního slangu, je popsat současný stav českého sportovního názvosloví z hlediska synchronního, přičemž pro srovnání byly použity také některé historické údaje, tj. posouzení z hlediska diachronního. Jednotlivé přístupy v rámci těchto dvou hledisek vychází ze dvou publikací, jmenovitě *Internacionalizace současné české slovní zásoby* (Svobodová, 2007) a z publikace *The present-day Anglicisms in Czech within the domain of Sport. On Conveying Aptness and Accuracy in Commenting on Sports Events in Czech* (Entlová, 2014), které pro účely tohoto článku představují velice propracovaný a komplexní systém založený na podrobné analýze různých výsledků na poli internacionalizace současné české slovní zásoby z diachronního i synchronního hlediska a současně také v duchu tradic československé funkční lingvistiky.¹ V příspěvku budeme popisovat jak formální, tak i významovou stránku jednotlivých příkladů, neboť není snadné je pro účely zvoleného tématu od sebe oddělit. Taktéž jednotlivé přístupy, tj. diachronní a synchronní, se mnohdy ze stejného důvodu vzájemně prolínají.

¹ Taktéž některé příklady výpůjček byly pro snadnější exemplifikaci použity z těchto dvou publikací. Na zdroje pro ostatní výpůjčky se odkazuje přímo v textu, či v poznámce pod čarou.

Těžko si dnes dovedeme představit život bez sportu, který se stal nedílnou součástí kulturního života mnoha národů po celém světě. Ať už jako aktivní či rekreační sportovec, jako pouhý laik či divák sledující vzrušující šampionáty a sportovní klání jakými jsou např. olympijské hry, sport se nás hluboce dotýká a ovlivňuje náš každodenní život. Poskytuje nám zábavu, umožňuje relaxovat, přispívá k rekreaci, vzdělávání a všestrannému rozvoji. Následující kapitola, byť je spíše obecná a zabývá se sportem jako takovým, slouží jako úvod do celkové problematiky přejímání slov z cizích jazyků a umožňuje nám nahlédnout do sportovní terminologie z nelingvistického hlediska. I přesto se zde setkáváme s velkým množstvím více či méně do češtiny adaptovaných výpůjček (v textu také někdy zvýrazněných *kurzívou*), které jako takové za internacionalismy považujeme.

Vývoj sportu a jazyka v čase

V průběhu 19. stol. se v Evropě začaly vytvářet různé podoby fyzického výcviku. Patřila k nim např. nářadová cvičení německého turnérského hnutí, které se rozšířilo i na území Koruny české, prostná cvičení švýcarského pedagoga Pestalozziho, Lingova švédská gymnastika i české sokolské hnutí.² V tomto období stoupal význam volného času a potřeba zábavy a rekreace. V Anglii vznikaly nejrůznější pohybové aktivity, hry, závodivé sporty, které se začaly na přelomu 19. a 20. století šířit především do dalších evropských zemí a Ameriky. Za všechny jmenujme například *šerm, dostihy, gymnastiku, klusácké závody, tenis, veslování, běh, box, zápas a fotbal. Pólo, kanoistika, karate, jiu-jitsu, judo, surfing* atp. byly původně oblíbenou kratochvílí obyvatel Asie, Afriky a Ameriky, dnes jsou to populární sportovní disciplíny i v dalších zemích na celém světě (Demeterovič, 1988, s. 236). Podněty vycházející z moderní techniky daly možnost vzniku *cyklistice, motorismu, aviatice* atp. Začala vznikat různá sportovní hnutí, např. *skauting*³, nové systémy, např. zdravotní gymnastika a tělovýchovné organizace, zejména YMCA a YWCA.⁴ Lidová zábava i zábava vyšších společenských vrstev založených na pohybových aktivitách se stávaly masovějšími, organizovanými a vše se začalo odehrávat podle dohodnutých pravidel. Vznikaly a stále vznikají *sportovní kluby*, sportuje se amatérsky, tzv. pro radost, ale zejména pak profesionálně, za peníze. Sport se stal velkolepou podívanou a předmětem sázení. Tato cesta, tj. sport jakožto fenomén současné doby, započala již v Anglii s nástupem industrializace a urbanizace. A přesto, že nelze s jistotou říci, že daný sport, jakým byl např. *football* v Anglii či jeho italská obdoba *calcio*, má svůj původ právě na Britských ostrovech, Anglie je právem považována za kolébkou moderních sportů, neboť jejich dnešní podoba se zrodila právě v té Anglii, která v 18. a 19. století světa dominovala jakožto velmoc politická a hlavně ekonomická. Sport se rozšířil do dalších zemí světa, včetně

² Viz Encyklopedie tělesné kultury a–o, Olympia Praha, 1988:188.

³ Skauting založil na začátku 20. stol. britský general R. Baden-Powel.

⁴ Viz Encyklopedie tělesné kultury a–o, Olympia Praha, 1988:189.

zemí Koruny české a spolu s ním se k nám dostalo i velké množství anglických sportovních termínů – tzv. anglicismů, tj. slov pocházejících z angličtiny.

Význam volnočasového pohybu u nás se nijak významně nelišil od přístupů v dalších zemích Evropy. V 19. stol. proto vzniká sportovní tělocvičný spolek *Sokol Pražský*⁵, založený na hluboce vlasteneckých a demokratických myšlenkách. Jeho zakladateli byli Jindřich Fügner a Miroslav Tyrš, který napsal dílo *Základy tělocviku*⁶ a vypracoval české tělocvičné názvosloví. Činnost Sokola byla zastavena v době první světové války, v době nacistické okupace a po roce 1948. Sportovní sokolská vystoupení byla nahrazena tzv. *spartakiádami*, akcemi podbarvenými komunistickou ideologií. Myšlenka obnovy Sokola se naplnila až v roce 1990. Od té doby Sokol podporuje různé sporty, pohybové aktivity a rekreační sporty pro všechny občany, včetně zdravotně postižených. Sokolské organizace ovlivnily rozšíření běhu *Terryho Foxe* v České republice⁷.

V současné době jsou největší světovou sportovní událostí, tzv. sportovním svátkem, *olympijské hry*, nebo také *olympiáda*. Právě proto, že jde o hromadnou mezinárodní sportovní soutěž v mnoha různých disciplínách, účastní se jí sportovci ze všech koutů světa. Historie olympijských her sahá až do doby antického Řecka, na pohoří Olymp. První novodobé olympijské hry se konaly v Aténách v roce 1896 a zasloužil se o ně Pierre de Coubertin, jenž zformuloval olympijskou myšlenku založenou na tzv. *kalokagathia* ve svém díle *Antický ideál tělesné krásy a duchovní dokonalosti*. Další, v pořadí druhé olympijské hry, konané roku 1900 v Paříži, byly historicky prvními olympijskými hrami, kterých se mohly zúčastnit také ženy jakožto aktivní sportovkyně. Naši výborní sportovci svými výkony a inovatorstvím přispívají k dobrému jménu České republiky. Mezi nejzajímavější okamžiky českého a potažmo československého olympionismu bezesporu patří úspěch českého reprezentanta Františka Jandy Suka, který na Olympiádě v Paříži roku 1900 dosáhl v hodu diskem na stříbrnou medaili, a navíc díky svému osobitému stylu – *hodu s otočkou* získal i své následovníky. V roce 1920 bojovali o medaile na OH v Antverpách českoslovenští hokejisté, kteří obsadili 3. místo. Z předválečného období byli naši sportovci úspěšní např. ve šplhu na laně a v *kanoistice*. Svou první zlatou medaili prvních poválečných OH konaných v Londýně v roce 1948 získal nejslavnější československý atlet a běžec Emil Zátopek. Olympijské hry v Tokiu roku 1964 předčily dosavadními úspěchy všechny hry předcházející. Na Olympiádě v Barceloně v roce 1992 spolu Češi a Slováci naposledy soutěžili pod vlajkou Československé federativní republiky. Mohli bychom dále pokračovat výčtem úspěchů českých sportovců, kteří v mnoha disciplínách zaznamenali ob-

⁵ Organizace *Sokol pražský* byl založen 16. 2. 1862 a je jednou z nejstarších organizací tohoto typu na světě.

⁶ Dílo dokončil Vilém Kurz.

⁷ Co do počtu účastníků, Česká republika zaujímá čelní místo na světě.

rovské úspěchy jak na letních olympijských hrách, tak i na těch zimních. Jedná se především o disciplíny, jejichž názvy nám „dala“ či zprostředkovala angličtina, disciplíny, které již součástí olympijských her jsou, popřípadě usilují o zařazení do programu olympijských her nadcházejících (např. *badminton, baseball, basketbal, box, BMX, bobové sporty, bowling, curling, fotbal, golf, hokej, inline bruslení, kanoistika, kriket, kriket, lakros, plážový volejbal, ragby, short track, slalom, slopestyle, snowboarding, snowboard cross, softball, squash, stolní tenis, super G, surfing, tenis, U-rampa, volejbal* atd.). Ovšem tato sportovní tematika již není předmětem našeho článku a nám tedy nezbyvá než odkázat na podobné informace v různých sportovních encyklopediích, knihách, učebnicích, novinových článcích či na internetu. Následující kapitola se na problematiku výpůjček v češtině zaměřuje především z lingvistického, a sice diachronního hlediska, neboť, jak již bylo naznačeno výše, je to právě angličtina, která obohatila českou slovní zásobu o nové výrazivo z oblasti sportu.

Obecné poznámky k procesu přejímání slov do češtiny

Proces přejímání cizojazyčných výpůjček byl popsán již v mnoha pracích, pro účely našeho článku se však jeví jako nejvhodnější metodologie použitá v monografii *Internacionalizace současné slovní zásoby* (Svobodová 2007, s. 10–15). Zatímco současný stav jazyka vzhledem k jeho uživateli (aktivnímu, pasivnímu či pouhému pozorovateli) je jazykovou synchronií, historický vývoj jazyka jakožto soubor mnoha rozličných situací a jeví je jazykovou diachronií. Přestože každé zkoumání „diachronního“ je do značné míry omezeno nedostatečným množstvím vhodných pramenů a jazykovým povědomím minulých mluvčích, v rámci dlouhodobých vzájemných styků národů a etnik existují doklady o jazykových kontaktech, které vždy na různých úrovních intenzity tyto vzájemné styky spojovaly a ovlivňovaly. Docházelo a stále dochází k procesu přímého či zprostředkovaného přejímání jazykových jednotek z jednoho jazyka do druhého a v průběhu historie tak můžeme sledovat jeho různé fáze; zatímco někdy byla přejímána jen jednotlivá slova, jindy se jednalo o proces systémového charakteru. Za vše mluví především přejímání slov z jazyků, jakými jsou latina a řečtina, respektive soustava slov řecko-latinského původu, které pro většinu přijímajících jazyků představují kulturní adstrát, tedy zdroj jazykových výpůjček. Takovéto subsystémy přejatého lexika pak podléhaly dalším proměnám, a to nejen v důsledku jazykových systémů a vývoje samotného cílového jazyka, ale také v důsledku kontaktů s dalšími jazyky. (ibid.) Do češtiny se výpůjčky z jiných jazyků dostávaly různými způsoby, např. přímým stykem s jazyky sousedních národů (např. obchodníci, kteří obchodovali s příslušníky cizích národů, cizinci, kteří k nám z různých důvodů přicházeli, kulturní a společenské styky Čechů žijících v cizině, styky dané politickými poměry v době válek atp.), a nepřímým stykem prostřednictvím psaného jazyka (např. vědecké a technologické publikace spolu s odbornými terminologiemi, výrazy týkající se společenského života, kultury, cizokrajných zvyků a skutečností atp.). Na samotném přejímání

slov hrají významnou roli také zprostředkující jazyky, neboť ne vždy se k nám dostávala pouze slova ze sousedních jazyků. V důsledku historických změn se k nám např. působením úředního německého jazyka v době Rakouska-Uherska nebo v době světových válek dostávala i slova z francouzštiny, italštiny, španělštiny a ruštiny. Podle Svobodové (2007, s. 11) „...z etymologického hlediska mluvíme o zprostředkujícím jazyce tehdy, když je jeho vliv patrný buď na formální stránce slova ve smyslu psané podoby, popř. výslovnosti, nebo na jeho významu, event. na obojím.“ Tento fakt je zřetelný také na řadě výpůjček používaných nejen v české sportovní terminologii. Vezměme si např. výraz *grand* (*kavalír, džentlmen*, muž ušlechtilých vlastností a se správným chováním vůči ženám), který má svůj původ ve španělštině a taktéž česká výslovnost je velmi blízká původní, španělské /*grand*/⁸. Na druhé straně sousloví *Grand Prix* ve významu *Velká/Hlavní Cena* má nepochybně svůj původ ve francouzštině a česká výslovnost se blíží výslovnosti francouzské /*grá(n)prí*/. Dalšími běžně užívanými výrazy jsou výpůjčky typu *rallye, rally* a *rely*. V češtině se všechny tři grafické podoby používají pro označení automobilových závodů, např. *Rallye/Rally Monte Carlo* a *Rallye/Rally Paris Dakar*. Za zprostředkující jazyk původně francouzského výrazu *rallye* v češtině je považována angličtina; tato původní graficky nepočesštěná podoba se v češtině objevila již mnohem dříve, než jeho zjednodušená anglická podoba *rally*, tedy termín, který byl do češtiny taktéž převzat z angličtiny, ale mnohem později. Delší doba užívání podoby *rallye* je také možným důvodem toho, že sousloví *Rallye Paris Dakar* je užíváno většinově a mnohonásobně převyšuje svou „poangličtěnou“ podobu *Rally Paris Dakar* co do počtu výskytu v novinových sportovních článcích či na internetu (Entlová, 2014, s. 29–30). Dalšími příklady jsou výpůjčky *arbitr, dres, finále* a *liga* (anglicky *arbiter, dress, final(s), league*). V české sportovní terminologii se výraz *arbitr* ustálil zejména ve fotbale ve významu *rozhodčí*, nicméně má i další, nesportovní významy, jakými jsou *rozhodce, ombudsman, soudce* či *znalec*, neboť jako takový se používá i v dalších oborech, a to zejména v komerční sféře v oblasti mezinárodního obchodu. Původ tohoto výrazu je latinský, do češtiny nám ho zprostředkovala francouzština⁹. Naopak je tomu v případě naší další výpůjčky *dres*, kterou nám zprostředkovala angličtina, ale její původ je francouzský (ze starofrancouzského *dresser*), vycházející z latinského *directus*. V češtině se její význam ustálil zejména ve smyslu *sportovního úboru* v souslovích, jakými je např. *fotbalový dres, gymnastický dres, reprezentační dres* atp. Původně latinský výraz *finalis* se do češtiny dostal přes němčinu, tj. *Finale*, a jeho grafická podoba v češtině se od té německé liší jen v psaní malého písmene na začátku slova a v délce samohlásky ve druhé slabice, tj. *finále*. Zavedený výraz se používá ve významu *závěrečný zápas vyřizovací soutěže* ve sportovní terminologii, ve významu *závěr* i v jiných, nesportov-

⁸ Text uvedený v lomítkách je přepis výslovnosti (fonetika) výrazu v češtině. Pro přepis výslovnosti v našem článku je použita zjednodušená fonetická abeceda, přizpůsobená českým uživatelům. Pro přepis výslovnosti v angličtině (viz níže ad *geocaching*) je použita mezinárodní fonetická abeceda, tzv. IPA.

⁹ Viz Rejzek, 2001, s. 57

ních oborech. Slovo *liga* je latinského původu (*ligre*) a čeština jej přejala z němčiny (*liga*), ovšem zprostředkujícím jazykem v němčině byla španělština (*ligar*). V české sportovní terminologii se používá ve smyslu *sdržení, spolek, organizace, soutěž, boj, klání* atp. Tyto a mnoho dalších slov jsou dokladem toho (necht' mi čtenář odpustí následující vzletné vyjádření), že „cestičky“ cizojazyčných výrazů používaných v cílovém jazyce, a čeština zde není výjimkou, jsou mnohdy „velmi klikaté“ a je nutno znát nejen původ slova samotného, ale také zprostředkující jazyky, které se na jeho podobě, významu a funkci v cílovém jazyce podílely, popřípadě podílejí. Cílové jazyky tak mohou přejímat výrazy z jazyků cizích a přisuzovat jim původní či další významy, popřípadě tyto významy úzce vymezovat jen pro terminologii daného oboru, ale také rozšiřovat i na další odvětví a oblasti každodenního života (např. *parka*, dlouhá větrovka s kapucí, nad kolena, v pase i dole opatřená průvlečkem s tkanicí a *anorak*, dlouhá větrovka s kapucí a zipem vepředu), neboť výrazy cizího původu nenesou obvykle další vedlejší významy nebo příznaky stylistické a citové v takové míře jako slova domácí a z hlediska jejich uplatnění v české slovní zásobě se výrazně diferencují přejímky mající, nebo naopak postrádající domácí ekvivalent.¹⁰ V češtině můžeme narazit i na opakované přejímání výrazů původem ze stejného jazyka, ve stejné či jiné grafické podobě a/nebo jiným významem, právě díky zprostředkujícím jazykům. Za jedno slovo cizího původu má čeština více slov s různou formou a významem, jak je tomu např. u anglického výrazu *double*, který má v češtině různé podoby, např. *double, dabl, debl, duple, doublel a dublé*, a v těchto podobách, kromě tvaru *dabl*¹¹, je můžeme také najít v českých slovníkových a encyklopedických publikacích. Pomineme-li etymologii termínu *double* v angličtině a francouzštině, jakožto dvou zprostředkujících jazyků těchto výpůjček v češtině, původním jazykem je latina (z latinského *duplus*, který je příbuzný řeckému *diploos*). Vyjma již výše zmíněných grafických podob výpůjčky *double* jsou u nás zavedené také její odvozené a slangové tvary, např. *deblodka* (typ kánoe), *deblista/ka* (hráč/ka čtyřhry v tenisu), *deblík* (zdrobnělina pro čtyřhru v tenisu) atp. Výslovnost odráží českou výslovnostní normu a v současnosti má podoby /dubl/ pro *double*, /dabl/ např. v *double fault*, ale také /debl/ např. v *double decker*¹².

Na přejímání výpůjček v jejich různých grafických podobách mají vliv různé okolnosti. Jednou z nich je nesporně znalost původního jazyka a, jak již bylo řečeno výše, dalších jazyků, které se na zprostředkování podílely. Tak je tomu např. u výrazu pro plavecký styl *kraul*, který nám z anglického *crawl* zprostředkovala němčina. Hra *vrhcáby*, počestěná výpůjčka z německého *Wurfzabel*, je někdy v češtině mylně nazývána „*vrhcáby*“. Jak je patrné z pravopisu, nejedná se zde o kompozitum slova *vrch* (povrchový útvar se zřetelně patrným vrcholem vystupujícím nad okolním terénem) a *-cáby*, nýbrž o kompozitum, které vzniklo přeložením německého slova

¹⁰ Viz Svobodová, 2007, s. 9.

¹¹ Viz Entlová 2008, s. 12–15.

¹² Viz Akademický slovník cizích slov 1998, s. 176.

Wurf, česky *vrh* (odvozeno od slovesného tvaru *vrhat*) a počeštěním německého slova *Zabel* na *-cáby*. Celý proces počeštění je ovšem ještě složitější. Tato stará desková hra se hrála již ve starověkém Egyptě, Sumeru, v Mezopotámii a Persii. U nás se hrají zhruba od raného středověku a německé *Zabel* je vlastně poněmčené slovo latinského původu *tabula*, česky *deska* (cf. Entlová, 2011, s. 33).

Důvodů, proč do češtiny slova cizího původu pronikala, je mnoho. Většinou se jedná o označení zvláštností a skutečností, pro které čeština neměla a nemá vhodný domácí výraz, např. z laponštiny *tundra*, z turečtiny *káva*, z portugalského *mango*, prostřednictvím angličtiny *tomahawk* a *wigwam* (anglicky *tomahawk* a *wigwam*, slova původem z algického jazyka amerických indiánů), *kánoe* (anglicky *canoe*, slovo z jazyků aravackých) a mnoho místních názvů v Severní, Střední a Jižní Americe, např. *Manhattan*, *Massachusetts*, *Ottawa*, *Kanada*, *Dakota*, *Chihuahua*, *Utah*, *Oronoko*, *Paraguay* atp. jsou také indiánská slova, která se u nás běžně vyskytují ve více či méně počeštěné podobě. Angličtina nám také zprostředkovala exotické slovo *jungle*, které v češtině používáme foneticky, ortograficky a morfologicky adaptované, tj. *džungle*. Jde o hustý tropický les nedotčený lidskou činností, ale v přeneseném významu také „chaos“ či „nepořádek“ a jeho původní exotický rys již není vnímán do takové míry. Podobně je tomu i s výrazem *manšestr* (německy také *Manchesterstoff*), typ útkového sametu, který je odvozen od anglického města Manchesteru. V angličtině se pro tuto tkaninu používá výraz *corduroy*, přičemž jeho původ není v angličtině přesně znám. Výroba této látky se v obou případech datuje do 18. století západní Anglie. V češtině, mimo již zmíněného označení pro typ tkaniny, používáme tento termín i přeneseně pro *rolbařem* „nažehlenou“ *lyžařskou sjezdovku*, tedy termín, který přesně vystihuje vzhled rolbou upraveného svahu určeného k zimním sportovním aktivitám, a tedy také vzhled připomínající právě strukturu manšestru, tj. látky, jež vytváří proužky z odstávajících konců nití. Ve sportovní terminologii se dále používají výpůjčky typu *dril* (z německého *Drill*) a *axelpaulsen* (z norštiny, podle vlastního jména norského krasobruslaře Axela Paulsena, který tento krasobruslařský skok poprvé předvedl v roce 1882), *lajna* z anglického *line*, *penalta* z anglického *penalty kick* atp. V procesu přejímání výpůjček z cizích jazyků dochází při jejich adaptaci v cílovém jazyce také k různým zkomoleninám a hybridním tvarům. Na úrovni ortograficko-ortoepické v češtině je to např. *geokešing* z anglického *geocaching* /'dʒi:əʊkæʃɪŋ/. V češtině vyslovujeme /geokešink/, přičemž první část tohoto kompozita vyslovujeme počeštěně podle již dříve adaptované předpony *geo* z řečtiny (ve významu *Země, zemský*) a druhou část podle anglického *caching* (původem z francouzského *cacher* ve smyslu *ukrýt, ukrývat, skrýt* atp.), nebo také někdy nesprávně /(*geo*)kečing/, pravděpodobně z angličtiny podle slovesa *catch* /kæʃ/ ve smyslu *chytit, chytnout, dopadnout* atp.¹³ Na úrovni

¹³ Viz také *Co je to Geocaching?* [online]. Dostupné z: <https://kesky.cz/zaciname-s-geocachingem/co-je-to-geocaching/> [cit. 3. 12. 2018]; nebo: Hlaváč, J. (2018) *Na lovu kešek stačí používat hlavu, užívají si ho i rodiny s dětmi* [online]. Magazín Ví-

obohacování slovní zásoby stojí za zmínku kalk *jestřábí oko* (v době svého vzniku u nás často označované také jako *orlí oko*) z anglického *Hawk Eye*, anglicky také *challenge*. Pojmenování přitom není přirovnáním k ostrému zraku dravce jestřába, nýbrž vzniklo odvozením příjmení jeho britského vynálezce Paula Hawkinse. Jedná se tedy o nesprávný překlad vynálezceva příjmení. Tento název, tzv. „nomen omen“ (vynálezce – vynález), se vžil právě díky své výstižnosti popisující „orlí zrak“ daného elektronického systému monitorujícího dopady míčů v různých sportech a bylo by proto zbytečné jej nahrazovat jakýmkoliv jiným, byť korektním termínem.

Typy cizojazyčných výpůjček v české sportovní terminologii podle jejich původu

Čeština, stejně jako další jazyky, přejímala a stále přejímá slova z cizích jazyků. Setkáváme se jak se staršími typy výpůjček, tak i s těmi nedávno přejatými (viz *geocaching*, nebo *Hawk Eye* výše). Jak je patrné i z ostatních příkladů uvedených výše, některá označení v cílovém jazyce mohou pocházet i z více jazyků, např. *canyoning* /*kaňonink*/, ze španělského *cañón* + anglický slovesný tvar *-ing* (zde ve funkci gerundia), označuje typ adrenalinového sportu vyžadujícího velmi dobrou duševní i fyzickou kondici a kvalitní výzbroj ke zdolávání kaňonů horských potoků ve směru jejich toku za použití různých outdoorových technik.¹⁴ Zaměříme-li se na zdroje přejímání, existují v češtině nejvýznamnější skupiny přejatých slov, souhrnně označovaných podle lokálního původu nebo jazyka, v němž je slovní základ přejatého slova sémanticky, případně i foneticky nejshodnější (Svobodová 2007, s. 15). Následující příklady přejímek starších i novodobých jsou dokladem toho, o jak složitý a komplikovaný proces se jedná a z těchto důvodů jsou použity také příklady z dalších oblastí, nikoliv jen příklady sportovního odborného názvosloví.¹⁵

1. **Latinismy a grécismy** pronikaly do českého lexika již od pračeštiny až do 19. st. n. l. pod vlivem němčiny, francouzštiny a v současnosti také angličtiny. Mnohé z nich mají charakter evropeismů, resp. internacionalismů (Svobodová 2007, s. 15–18). Příklady slov přejatých z latiny a řečtiny jsou *aréna*, *atletika*, *disciplína*, *disk*, *distance*, *double*, *energie*, *finále*, *relaxace*, *stadion*, *triatlon*, *triumf* atp. K některým atletickým disciplínám existují jejich české protějšky, tzv. kalky, např. *desetiboj* (decathlon), *sedmiboj* (heptathlon) a *pětiboj* (pentathlon). V současné české slovtvorbě se v souvislosti s přejímáním cizojazyčných prvků setkáváme také s prefixálními formanty původu latinského či řeckého,

kend [cit. 3. 12. 2018]. Dostupné z iDnes.cz: https://hobby.idnes.cz/geocaching-keska-kaceri-lovci-kesek-rodinna-hra-flt-/hobby-domov.aspx?c=A180725_164334_hobby-domov_mce

¹⁴ Viz také *Canyoning*. (2018). [online]. [cit. 30. 12. 2018]. Dostupné z: <http://www.canyoning.cz/>.

¹⁵ Viz také Entlová 2014:43–54.

např. *georobůtek* (ř+č), *minifotbálek* (l+a+č), *monolyže* (ř+r), *monoski* (ř+nor) atp. V češtině bývají často připojovány k základům domácím, případně přejatým jiným, než byly u přejatých derivací původních (Svobodová 2007, s. 76). Mezi prefixální formanty, se kterými se ve sportovní terminologii setkáváme, patří *cyklo-*, *dis-*, *euro-*, *ex-*, *extra-*, *geo-*, *kvadri-*, *mono-*, *mini-*, *profi-*, *semi-*, *super-*, *tri-*, *ultra-*, *vice-* atp. v příkladech typu *cyklostezka*, *diskvalifikace*, *euroliga*, *exrepresentant*, *extraliga*, *geokešing*, *profizápas*, *semifinále*, *superstar*, *ultralehké letadlo*, *vicemistr*. Některé výpůjčky pak mohou v češtině nabýt expresivního charakteru, např. kompozita *minifotbálek* a *georobůtek* (*mini* + deminutivum *fotbálek* a *geo* + deminutivum *robůtek*).

2. **Germanismy** jsou nejpočetnější skupinou reprezentující přejímky od pračes-
tiny po r. 1945 (Svobodová 2007, s. 16). Mezi těmito příklady nalezneme ve
sportovní terminologii novější výrazy spisovné (*bundesliga*), ale zejména slan-
gismy a argotismy (*rajtky*, *šajtle*, *šprajcka*, *štreka*). Jsou zde výpůjčky z němčiny
(*adidas*, *cíl*, *rittberger*, *diesel*, *mančaft/manšaft*, *vrhcáby*, *šerm*, *šponovky*, *ráfek*,
tretry atp.), angličtiny (odborná názvosloví: sportovní, např. *fotbalové*, *hokejo-
vé* a *tenisové*, ale také názvosloví textilní, letecké, filmové, hudební, obchodní,
ekonomické, informačních technologií, publicistiky a reklamy, např. *manšestr*,
ranvej, *dabing*, *jazz*, *management*, *leasing*, *internet*, *interview* atd.). Z norštiny
k nám pronikly příklady výpůjček ze zimních sportů, zejména *axel*, *ski*, *skijöring*
a lyžařský styl *telemark*. Skandinávie je pak považována za kolébku *florba-
lu* (z původního názvu *floorhockey*, který vznikl mnohem dříve ve Spojených
státech amerických). Velmi početné zastoupení zde mají hybridní kompozi-
ta subordinačního charakteru, kde *ski* tvoří složku určovanou (determinans)
a další komponenty, ať již v původním tvaru (pravopisném a morfologickém),
tak i ve formálně adaptovaných podobách, tvoří složku určující (determina-
tum). Jde o výrazy typu *skiatlon* (nor+ř) či *skibus* (nor+a), ale i další kompozita
germánského typu, např. *bodybuilding*, *grandslam*, *hattrick*, *headhunter*, *ofsajd*,
steeplechase, popřípadě souřadná kompozita a sousloví typu *fifty-fifty* a *fair
play*. Počet složenin a jejich frekvence narůstá zejména z důvodů jazykové
ekonomie, neboť se jedná o funkční pojmenovávací jednotky, pro něž je velmi
nesnadné nalézt vhodný český ekvivalent. Naopak, víceslovná domácí pojme-
nování a opisy sice mohou být významově přesnější, ale z hlediska úspornosti
ve vyjadřování a přehlednosti textu také méně vhodné (cf. Svobodová 2007,
s. 86).
3. **Romanismy** pronikaly do češtiny zejména z francouzštiny, italštiny a španěl-
štiny již od pozdního středověku až do současnosti, většinou prostřednictvím
němčiny či jiného jazyka. Zachovávají si původní pravopis (ovšem ne vždy,
např. *padede* z francouzského *pas-de-deux* či *arabeska* z francouzského *ara-
besque*), výslovnost je počestěná. Mezi takové výpůjčky patří slova neohebná,
např. *sportovec par excellence*. Výpůjčky ve větší či menší míře adaptované tvoří
např. *arabeska*, *bazén*, *blok*, *duel*, *debakl*, *fleret*, *jury*, *karabina*, *pivot*, *šampionát*,

šance, turnaj, ale také *galuska* (speciální pneumatika pro závodní jízdní kola; podle francouzského firemního názvu *Gaulois*). Setkáváme se zde s kompozity typu *parašutismus* a *parasaskok*, přičemž prefixiální formant *para-* je původu francouzského. Mezi přejímky z italštiny řadíme v české sportovní terminologii lexémy *finále, fregata, favorit, kapitán* a *kompas*. Ze španělštiny pak např. *futsal, kaňon, paráda* či *rodeo*.

4. **Slavismy**, zde výpůjčky ze slovanských jazyků, představují příklady z ruštiny (rusismy *borec, kormidlo, lyže, šajba*), polštiny (polonismy *bryčka, mazurka*), slovenštiny (slovakismy *mačky, pohár, zbojník*, ale také odvozenina *lyžovačka*) a srbochorvatštiny (jihoslovenismy *junák*). Čeština se také stává zdrojem přejímání pro jiné jazyky, ve sportu jde např. o českou výpůjčku *panenka* pro *Panenka goal/Panenka kick* (Panenkův dloubák/dloubáček, vršovický dloubák – nejslavnější gól naší fotbalové historie vstřelený fotbalistou Antonínem Panenkou ve finále mistrovství Evropy v Bělehradě 1976)¹⁶, nebo *spinning (discus) throw* („hod s otočkou“ – první moderní atlet, který vynalezl a použil otočku při hodu diskem po vzoru antické sochy Diskobola, byl český sportovec František Janda Suk; tato technika hodu se brzy rozšířila i mezi ostatní světové diskáře).
5. **Hungarismy** jsou slova maďarského původu, která čeština převzala přímo či prostřednictvím jiného jazyka, nejčastěji slovenštiny a němčiny v období vlády habsburské monarchie. Patří zde výpůjčky typu *bunda, čardáš, husar* (také v ustáleném spojení *husarský kousek*), *kord, pohár* a *šavle*.
6. **Exotismy** představují přejímky z původních jazyků afrických, asijských a amerických, např. z čínštiny *kung-fu, tai-či, di-dschian-dsi, wu-šu*, z japonštiny *aikido, karate, sumó*, z korejštiny *taekwondo*, z tibetského *pu-lu* máme dnešní *pólo*, které se dostalo až do Indie, odkud bylo importováno nejprve do Velké Británie a Spojených států, následně pak do dalších zemí, z jazyků amerických indiánů a z eskymáckých jazyků např. *anorak, kajak, kánoe, parka* atd.
7. **Internacionalismy** „...s rozšířením buď (celo)evropským – evropeismy, což jsou často výrazy se základem latinským či řeckým, rozšířené prostřednictvím některého prestižního evropského jazyka, včetně latiny, nebo celosvětovým – internacionalismy, jejichž zdroji či prostředníky jsou prestižní či další významné jazyky. S postupující globalizací světa se stává hranice mezi evropeismy a internacionalismy vágní ...“ (Svobodová 2007, s. 17–18). Řadíme zde sportovní termíny *atletika, raketa, sport, start, stop* atp.

Je zřejmé, že slovní zásoba v české sportovní terminologii se neustále progresivně vyvíjí a obohacuje novými prvky, které představují jeho samozřejmou složku. Všechny výše uvedené příklady sportovních výpůjček v češtině lze užívat také jako

¹⁶ *Panenka* je také název španělského měsíčníku o fotbalové kultuře, který je pojmenovaný právě podle Antonína Panenky: <https://www.panenka.org/>

prostředky funkční stylové diference, např. pro vyvolání atmosféry cizokrajného prostředí, určitého historického období, aktualizace textu atp. Přejatá slova jsou zejména součástí odborných textů, ale často pronikají přes slangovou nebo argotickou vrstvu i do běžné komunikace. Snad nejdůležitějším důvodem jejich užívání je jejich mezinárodní charakter a snadná následná slovo tvorba, která je důležitá jak z pohledu jazykové ekonomie, tak z pohledu mezinárodního porozumění. Je ovšem důležité dbát také na stylistickou platnost výrazů a držet se významů, které tato slova v češtině mají. Lze také konstatovat, že z dlouhodobějšího hlediska v průběhu vývoje našeho jazyka všechno nepotřebné a módní časem odpadne, ovšem nikoli zanikne, čehož je důkazem např. srovnání většinově užívané již počeštěné výpůjčky *box* (z anglického *boxing*) a jejího příležitostně užívaného českého ekvivalentu *rohování*) a nakonec přetrvává jen to, co je vhodné, funkční, účinné, ekonomické, přiměřené a systémové (cf. Svobodová 2007, s. 128; Entlová 2011, s. 162).

Literatura

- Canyoning*. (2018). [online]. [cit. 30.12.2018]. Dostupné z: <http://www.canyoning.cz>
- DEMETROVIČ, E., et al. (1988). *Encyklopedie tělesné kultury*. č. 1. a–o. Praha: Olympia.
- DURKIN, P. (2014). *Borrowed Words: A History of Loanwords in English*. Oxford-New York: Oxford University Press.
- ENTLOVÁ, G. (2011). *The present-day Anglicisms in Czech within the domain of sport*. Thesis. University of Ostrava. Faculty of Arts. Department of English and American studies. Ostrava.
- ENTLOVÁ, G. (2014). *The present-day Anglicisms in Czech within the domain of sport*. Saarbrücken: Omnicriptum GmbH&Co. KG.
- GÖRLACH, M. (1994). *A Usage Dictionary of Anglicisms in Selected European Languages*. In: International Journal of Lexicography, no. 3, 233–46. Oxford: Oxford University Press.
- HAUGEN, E. (1950). *The analysis of linguistic borrowing*. In: *JSTOR* [online]. [cit. 30.08.2018]. Available at: https://www.jstor.org/stable/410058?newaccount=true&read-now=1&seq=1#page_scan_tab_contents
- HLAVÁČ, J. (2018). *Na lovu kešek*. Víkend Dnes, číslo 28. Mladá fronta Dnes.
- Kačer/Geocacher*. (2018). In: *kesky.cz* [online]. [cit. 30.12.2018]. Dostupné z: <https://kesky.cz/slovnicek-pojmu-v-geocachingu/kacergeocacher/>
- OALD. (2018). *Oxford Learners' Dictionaries*. [online]. [cit. 3.12.2018]. Dostupné z: https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/cache_1?q=cache
- Panenka*. (2018). [online]. [cit. 03.12.2018]. Dostupné z: <https://www.panenka.org/>
- PÁVEK, F. (1963). *Encyklopedie Tělesné Kultury I*. Praha: Sportovní a turistické nakladatelství.
- PÁVEK, F. (1964). *Encyklopedie Tělesné Kultury II*. Praha: Sportovní a turistické nakladatelství.
- PERÚTKA, J. (1980). *Malá encyklopédia telesnej výchovy a športu*. Bratislava: Šport-Obzor
- PETRAČKOVÁ, V., & KRAUS, J., et al. (1998). *Akademický slovník cizích slov*. Praha: Academia.
- PINNAVAIA, L. (2001). *The Italian Borrowings in the Oxford English Dictionary*. Roma: Bulzoni Editore.
- REJZEK, J. (1993). K formální adaptaci anglicismů. *Naše řeč*, roč. 76.

- REJZEK, J. (2001). *Český etymologický slovník*. Voznice: Leda.
- SOCHOVÁ, Z., POŠTOLKOVÁ, B. (1994). *Co v slovnících nenajdete*. Praha: Portál.
- SRPOVÁ, H. (2001). Impakt sociálních faktorů na vývoj českého lexika konce 20. století. In: *Český jazyk a literatura na sklonku XX. století*. Wałbrzych: PWSZ – Ostrava: Ostravská univerzita.
- SVOBODOVÁ, D. (2007). *Internacionalizace současné české slovní zásoby*. Ostrava: Pedagogická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě.
- VACHEK, J. (1986). *Some Remarks on English Loans in Czech Sports Terminology*. In: *English in Contact with Other Languages*. Budapešť.
- The history of Geocaching*. (2018). In: *geocaching.com*. [online]. [cit. 30.12.2018]. Dostupné z: <https://www.geocaching.com/about/history.aspx>

Autorka

Gabriela Entlová, e-mail: gabriela.entlova@osu.cz, Department of English Language with Didactics, Faculty of Education, Czech Republic.

Gabriela Entlová teaches Lexicology, Phraseology, Practical Language and Presentation Skills at the Department of English Language with Didactics, Faculty of Education at Ostrava University, Czech Republic and at the Institute of Foreign Languages, Silesian University of Opava. Her research concentrates on the present-day English loanwords in Czech and their level of adaptation.